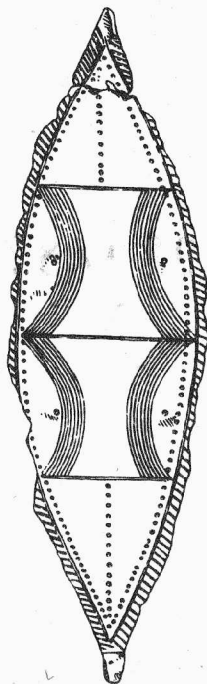

ARCHEOLOGICKÝ ÚSTAV ČESKOSLOVENSKÉ AKADEMIE VĚD
V BRNĚ

PŘEHLED VÝZKUMŮ
1985

BRNO 1987

MORAVA NA PRAHU ENEOLITU

/Autoreferát kandidátské disertace/

Ivo Rakovský, AÚ ČSAV Brno

Školitel: PhDr. Jaromír Ondráček, CSc.
Oponenti: Univ. Prof. PhDr. Jozef Vladár, Dr.Sc.
člen korespondent SAV
PhDr. Rudolf Tichý, CSc.
PhDr. Milan Zápotočský, CSc.

Práce byla obhájena dne 28.11. 1985 v AÚ ČSAV Brno.

1. Přehled současného stavu problematiky, která je předmětem disertace s nejdůležitější literaturou

Počátek a proces eneolitizace lze v archeologických pramenech jen velmi obtížně sledovat. Oproti neolitickému hospodářství je základním rysem eneolitické ekonomiky využití oradla taženého patrně zpravidla párem dobytčat. Tento vpravdě revoluční vynález zásadně ovlivnil zemědělskou technologii a umožnil extenzivní rozvoj rostlinné výroby. Problematiku orného hospodářství podrobně rozebral z našich autorů zejména E. Neustupný /1967/ a pozornost jí věnovali i další badatelé s přihlédnutím i k následným změnám v celé zemědělské produkci /souhrnně PĐČ 1978, 266 a d./ . Nepřímé doklady existence oradla však pochází vesměs až ze starého či středního eneolitu mimo naše území. Z Moravy shromáždil jisté indicie J. Pavelčík /1983, 277-278/, ale konkrétnější, byť nepřímé, důkazy postrádáme. Snad dosud nejpřesvědčivější se v tomto směru zdá až mladoeneolitický nález rohu tura se stopami úvazu, který pochází ze sídliště lidu se zvoncovitými poháry v Holubicích.

Druhým výrazným fenoménem, který ovlivnil ekonomickou základnu eneolitické společnosti, byl vznik kovovectví a rozšíření měděné produkce do střední Evropy /Pleslová-Štiková 1977/. I v tomto směru jsou však naše prameny velmi skoupé. Situaci na Moravě nepříznivě ovlivňuje zejména neexistence pohřebišť z tohoto období, na nichž by se mohla metalizace hmotné kultury výrazněji projevit, jak je tomu např. v polgárském kulturním okruhu na východním Slovensku.

Dosavadní prameny získané z moravských výzkumů tedy poskytují jen velmi omezené poznatky pro studium počátků eneolitu. Hlavní mezeru pocítujeme zejména při zkoumání hospodářské základny, kde i z nově zkoumaných lokalit dosud chybí osteologické, paleobotanické a další rozborů. Hlavním pramenem pro studium procesu eneolitizace Moravy jsou dnes stále sídliště kultury s MMK a ojedinělé hrobové celky. Někdejší stav poznání této kultury shrnul V. Podborský /1970/ a výzkumy posledních let podstatně prohloubily naše poznatky o vývoji hmotné kultury a byla propracována i značně podrobná periodizace /zejména Košťurík 1980, 71; Kazdová 1984, 245 a d./ . Důležitou metodologickou základnou se stal "Numerický kód moravské malované keramiky" /Podborský-Kazdová-Košťurík-Weber 1977/, který se již plně prosadil do praxe. Tato monografie nejen umožňuje vyhodnocení velkých sídlištních kolekcí, ale podstatně přispěla ke sjednocení terminologie a ustálila třídění keramických památek. Dnes tedy disponujeme velmi dobrou znalostí hmotné kultury lidu s MMK a je možné podrobně sledovat její vývoj. Z gnoseologického hlediska se tedy podařilo vytvořit potřebnou základnu pro studium hospodářských a sociálních otázek neolitické a časně eneolitické společnosti i její nadstavby, i když musíme konstatovat, že v tomto směru jsme teprve v počátcích.

Literatura:

- Kazdová, E.: Těšetice-Kyjovice I. Starší stupeň kultury s moravskou malovanou keramikou. Brno 1984.
Košťurík, P.: Výšinné sídliště u Oslavan a poznámky k mladšímu období kultury s moravskou malovanou keramikou, SPFFBU E 25, 1980, 65-73.
Neustupný, E. F.: K počátkům patriarchátu ve střední Evropě, Rozpravy ČSAV 77/2 - spol. vědy, 1967.
Pavelčík, J.: K otázkám zemědělství v eneolitu, SPFFBU E 28, 1983, 276-280.
PĐČ - Pleiner a kol.: Praveké dějiny Čech. Praha 1978.
Pleslová-Štiková, E.: Hospodářský a společenský vývoj střeoevropského eneolitu, ZČSA XIV, sešit 3-5, 1972.
Pleslová-Štiková, E.: Die Entstehung der Metallurgie auf dem Balkan, im Karpatenbecken und in Mitteleuropa, unter besonderer Berücksichtigung der Kupferproduktion im ostalpenländischen Zentrum, PA LXVIII, 1977, 56-73.
Podborský, V.: Současný stav výzkumu kultury s moravskou malovanou keramikou, S1A XVIII-2, 1970, 236-310.

2. Cíl disertační práce

Cílem předložené práce je přispět k poznání vývoje Moravy na sklonku neolitu a počátku eneolitu. Tento "práh eneolitu" lze dnes klást do období trvání kultury s moravskou malovanou keramikou a spojovat ho s počátkem jejího mladšího stupně. Je samozřejmé, že tento přerod jedné dějinné epochy v druhou je třeba chápat jako historický proces, který má své kořeny v mlado- a pozdně neolitickém vývoji. Jeho výsledky se plně projeví mnohdy až hluboko v eneolitu, kdy se proměny, které přinesl odráží i ve větší míře v archeologických pramenech.

K poznání přechodu k mladšímu, již eneolitickému stupni kultury s moravskou malovanou keramikou jsem použil především materiálu ze dvou rozsáhlých záchranných výzkumů v Jezeřanech - Maršovicích a Brně - Bystrci, na kterých jsem se podílel i přímo v terénu. Díky tomu, že uvedená kultura patří dnes k nejlépe prozkoumaným kulturám moravského pravěku jsem měl možnost se zamyslet i nad některými otázkami spojenými s rozsahem a organizací jejich sídlišť, s hospodářskou základnou rodící se eneolitické společnosti i s charakterem krajiny a životního prostředí. Závěry, ke kterým jsem ve své práci dospěl, však považuji za teprve je - den z prvních kroků k poznání plastičtějšího a barvitějšího obrazu života obyvatel naší země na počátku eneolitu. Jejich platnost je v mnohém směru omezena i geograficky a je naškodu, že za současného stavu pramenů základny si nemůžeme učinit lepší představu o vývoji zejména na severní a východní Moravě.

3. Zvolené metody zpracování

Neodmyslitelným požadavkem dnešního archeologického výzkumu je jeho komplexnost a při jeho vyhodnocování pak spolupráce s příbuznými, především přírodovědnými disciplínami. Proto jsem do vlastního textu zařadil i v širším znění příspěvky specialistů, kteří se v mnohem hlubší míře zabývají některými artefakty jako např. štípaná a broušená industrie, stejně jako i statě z dalších oborů jako je paleobotanika a osteologie. Výsledky studia archeologických nálezů těmito odborníky jsou dnes jednoznačným přínosem zejména pro poznání právě ekonomiky a vývoje životního prostředí.

Bohatá kolekce keramického materiálu byla zpracována pomocí "Numerického kódu moravské malované keramiky" /Podborský-Kazdová-Košťuřík-Weber 1977/. Numericky byly popsány všechny nálezy s vypovídací hodnotou, k jejich statistickému vyhodnocení však dosud nebylo možno využít výpočetní techniku. Při rozboru keramiky je důsledně dodržována zavedená terminologie i číselné značení, což přispívá k snazší orientaci v uváděném materiálu.

4. Výsledky disertační práce

Shrneme-li poznatky získané rozбором keramického materiálu ze sídlišť v Jezeřanech - Maršovicích a Brně - Bystrci, dospíváme k závěru, že oba soubory mají blízko k nálezům z lokalit datovaných do fáze Ib kultury s moravskou malovanou keramikou. Její hmotná náplň je dnes velmi dobře známa díky materiálu z Jaroměřic n. R. a E. Kazdová /1984, 250-254/ na základě studia starších nálezů ze Znojemska a Brněnska podrobně rozpracovala její vnitřní vývoj na jednotlivé subfáze /Ib₁, Ib_{2a}, Ib_{2b}, Ib₃/. Oba naše soubory s ní spojují shodné nebo blízké typy nádob všech keramických tříd, žlutočervená bichromní malba, podobné prvky vhloubené a plastické výzdoby a v neposlední řadě i analogické tvary antropomorfní plastiky. Na druhé straně však zde nacházíme již některé vlastnosti typické pro mladší stupeň. Z typologického hlediska to je zejména častější výskyt mís s extrémně rozevřenými plecemi /varianty 332 a 336/, dále takřka naprostá absence malby a předrýsování, bíločervená bichromní malba a některé prvky plastické výzdoby. Za velmi pokročilé lze považovat i dva fragmenty ženské plastiky štěpánovického typu, které vzhledem k prostředí, v němž byly nalezeny, patří k nejstarším tvarům, tohoto typu obvyklého až v mladším stupni.

Uvedené rozdíly se týkají základních kritérií, uváděných při charakteristice jednotlivých fází kultury s MMK a jsou po mém soudu natolik závažné, že nedovolují zařadit nálezy z Jezeřan - Maršovic a Brna - Bystrce do rámce Ib. Tyto jsou zjevně poněkud mladší a některými svými vlastnostmi jsou organicky spojeny již s mladším stupněm. Soudím, že reprezentují přechodnou fázi mezi oběma hlavními vývojovými stupni kultury s moravskou malovanou keramikou, kterou navrhuji označit Ic. Tato fáze plynule vyrůstá z fáze Ib a vyúsťuje ve fázi IIa.

Fázi Ic charakterizuje především výskyt žlutočervené malby společně s bíločervenou v náleзовých celcích, zpravidla též trichromní malba /i když ta se zřejmě nemusí omezovat pouze na toto období/, absence červeno-žluté malby s předrýsováním a masový výskyt prosté malby na monochromním náteru. Většina dalších znaků, které jsme sledovali v Jezeřanech - Maršovicích a Brně - Bystrci je půběžná a nacházíme je již ve fázi Ib či později ve IIa. Platí to zejména o typologii keramiky, o prvcích a motivech malované ornamentace, stejně jako o vhloubené a plastické výzdobě. Studium našich souborů ukázalo na některé kvantitativní rozdíly v zastoupení jednotlivých znaků oproti lokalitám patřícím fázím Ib či IIa, které by mohly mít určitý chronologický aspekt. Nechci však tyto skutečnosti přeceňovat a proto záměrně upouštím od podrobností, které by mohly sice blíže charakterizovat hmotnou náplň fáze Ic, ale zároveň by mohly vést k předčasnému a nedostatečně podloženému závěru zkrslujícímu skutečný vývoj hmotné kultury lidu s moravskou malovanou keramikou. Rovněž musíme počítat s regionálními rozdíly, které mohou v tomto období kultury s moravskou malovanou keramikou hrát již nikoliv zanedbatelnou roli. Na vrub lokálního vývoje a odchylek mezi jednotlivými oblastmi můžeme klást i drobné vzájemné rozdíly mezi sídlišti v Jezeřanech - Maršovicích a Brně - Bystrci /např. rozdíly ve

skladbě plastické výzdoby, větší zastoupení bílé malby v Jezeřanech - Maršovicích a j./.

Ekonomickou základnu sídlišť v Jezeřanech - Maršovicích a Brně - Bystrci tvořilo zemědělství a chov dobytka. Pro obojí máme přímé doklady v získaných nálezech. Vedle kamenných podložek, sloužících k drčení obilí, které jsou doloženy na obou lokalitách, jsme při proplavování částí výplně dvou objektů z Jezeřan - Maršovic našli zuhelnatělé zbytky obilí. Z posudku Z. Tempíra vyplývá, že všechny určité obilky patřily pšenici dvouzrnce / *Triticum dicoccum* /.

Významnou výpověď nejen o chovu dobytka a lovu, ale i o ekologických poměrech obou osad, jsou nálezy zvířecích kostí, které zpracoval L. Peške. Z jeho určení vyplývá, že naprostou převahu mají v osteologickém materiálu kosti domácích zvířat. V Brně - Bystrci činí kosti lovné zvěře 8,3 % / 10,2% na váhu / a v Jezeřanech - Maršovicích tvoří typicky lovné druhy savců / pratur, jelen, srnec, prase divoké, zajíc, bobr, hranostaj / 9,6% nálezu kostí. Pokud mezi lovné počítáme i zde zjištěné ptáky, stoupne procento lovné zvěře na 10,8%. Nepříliš vysoké zastoupení kostí divoce žijících zvířat ukazuje, že lov jako zdroj masité potravy a kožešin nehrál ani v jedné z osad větší roli.

V chovu dobytka měl v Jezeřanech - Maršovicích i v Brně - Bystrci rozhodující roli tur domácí, jak je tomu ostatně po celý pravěk ve střední Evropě. U dalších domácích zvířat však je mezi oběma lokalitami již rozdíl. V Brně - Bystrci je na druhém místě prase domácí, zatímco v Jezeřanech - Maršovicích to je ovce a koza. Srovnáme-li však procentuální výskyt obou druhů, vidíme, že prase domácí je v podstatě na obou lokalitách zastoupeno stejně / 20,7 % a 19,6% /. Dosti vysoký podíl ovce a kozy v Jezeřanech - Maršovicích / 25,5% / jde na úkor tura domácího, který je zde zastoupen o 16,1% méně než v Brně - Bystrci. Lze konstatovat, že podíl tura domácího ve skladbě chovaných druhů je právě v Jezeřanech - Maršovicích dosti nízký a je nahrazen drobnými přezvýkavci.

Dosti pestrá skladba divoce žijících zvířat, doložených v Jezeřanech - Maršovicích, nám umožňuje učit si i určitou představu o ekologických poměrech v okolí zdejší osady. Zjištěné druhy lze podle L. Peškeho rozdělit do 3 ekologických skupin. Do první skupiny patří bobr říční, želva bahenní, skokan nebo ropucha a také tetřev a sluka lesní. Tato zvířata jsou dokladem vlhkého až zamokřeného prostředí. Druhá skupina svědčí pro lesní prostředí a náleží do ní pratur, jelen lesní, srnec obecný, holub hřivnáč, sojka tetřevka, sluka lesní a také prase divoké a hranostaj. Za doklad otevřených nezalesněných prostor / stepi nebo kulturní stepi / lze považovat třetí skupinu zvířat, k níž počítáme křepelku, sokola, zajíce, sysla a křečka. Z uvedeného rozlišení fauny vyplývá, že v okolí naší osady nelze počítat s rozlehlejšími odlesněnými prostory stepního charakteru. Četné doklady obyvatel lesního prostředí svědčí pro množství zalesněných ploch atlantických doubrav, tvořené podle závěrů E. Opravila především dubem provázeným jilmem, javorem, lískou, habrem i jasanem. V období trvání sídliště byly tyto hluboké lesy již nepochybně lokálně prosvětleny více než tisíciletými zásahy člověka do původní tvárnosti krajiny a místy se zřejmě objevovaly i rozsáhlejší areály stepního charakteru. Postupující odlesňování nevyvolávala jenom snahu po získání nových polí, ale velmi výrazně se projevovala i pastva, potřeba paliva a v menší míře i stavebního dříví, což nepochybně postupně decimovalo stále širší okolí každé osady.

Závažnou roli v životě obyvatel sídliště v Jezeřanech - Maršovicích hrála skutečnost, že lokalita se nachází v bezprostředním okolí výchozů mladotřetihorních šterků, jejichž typickou součástí jsou valouny rohovců, sloužících k výrobě štípané industrie. Osada byla tedy velmi dobře zásobena místní surovinou a rozhodně nepocítovala její nedostatek. Technologická analýza štípané industrie, kterou provedl J. Svoboda, svědčí, že v areálu sídliště pracovala pouze jedna specializovaná dílna. Představuje ji větší hliník č. 19, který podle zjištěných nálezů druhotně sloužil k výrobě štípané industrie. Dosavadní výzkumy časné eneolitických sídlišť ležících přímo u zdrojů rohovcových surovin prokazují, že právě tyto velké hliníky byly využívány jako primární dílny / vedle Jezeřan - Maršovic zejména Stránská skála u Brna /. Ze závěrů J. Svobody vyplývá, že naprostá většina těžných rohovců byla zpracovávána pro místní potřebu obyvatel sídliště a nelze počítat s jejich exportem mimo lokalitu. To kontrastuje s obrazem mladší osady z fáze IIb, kde zcela evidentně byla část produkce odnášena. Vše nasvědčuje tomu, že toto mladší sídliště mělo již zcela jiný charakter. Zatímco osada, kterou datujeme do fáze Ic, představovala běžnou vesnici, která využívala místní surovinu pro svoji potřebu, ve fázi IIb zde byl zbudován již speciální dílnský areál zaměřený na těžbu rohovců, jejich zpracování a v neposlední řadě i export. Dosažené poznatky osvětlují jeden aspekt vývojové dynamiky kultury s moravskou malovanou keramikou, který cílil k postupné diferenciaci a specializaci.

V závěrečné kapitole práce je nastíněn vývoj Moravy v období starého eneolitu. Vše nasvědčuje tomu, že lidstvo s moravskou malovanou keramikou je jediným reprezentantem vývoje v počáteční etapě starého eneolitu na celé Moravě. Z kultury s moravskou malovanou keramikou plynule vyrůstá jordanovská kultura, která navazuje na nejmladší fázi IIb moravské malované kultury, a v žádném případě s ní není současná. Toto tvrzení platí beze zbytku pro jižní polovinu země, situace na východní a severní Moravě není dosud zcela jasná, ale i zde předpokládám obdobný vývoj. V jordanovské kultuře můžeme zatím rozlišit nejméně dvě fáze. V materiálu starší fáze se projevují silné tradice nejmladší moravské malované keramiky a některé jižní prvky, které však zjevně nejsou dokladem příchodu nového obyvatelstva. Celá moravská jordanovská kultura, jakkoliv nelze pochybovat o jejím domácím původu, má výraznou jižní orientaci a především z těchto oblastí čerpala podněty ke svému vývoji. Její starší období je současně s kulturou Balaton-Lasinja I a v širším pojetí lze naše památky interpretovat jako severní větev uvedené kultury. V Rakousku je součástí tohoto středoevropského vývoje převážná část skupiny Bisamberg-Oberpullendorf. Mladší a nejmladší jordanovská kultura se zřejmě ještě dožívá existence kulturního komplexu Balaton-Lasinja II/III / "středoevropská kultura s

brázděným vpichem"/, a je možné, že v transformované podobě se podílí i na genezi středoneolitické bo-lerázké skupiny. V průběhu jordanovské kultury, ale zřejmě ne hned v jejím raném stadiu, dochází k posunu nositelů baalberské skupiny památek na Moravu a začíná vývoj kultury nálevkovitých pohárů. Zpočátku tento lid obsazuje patrně jen některé dostupné regiony a pak následuje postupná infiltrace do dalších oblastí. Část baalberské skupiny je současná s kulturní formací Balaton-Lasinja II/III a z tohoto okruhu se na Moravu dostávají některé specifické druhy památek, jako jsou ucha typu Hunyadihalom /Scheiben - henkel/ a keramika zdobená brázděným vpichem. Závěrečná etapa starého eneolitu je pak především na jihozápadní Moravě charakterizována materiálem z jevišovické vrstvy C₂; v některých regionech se však zřejmě lze nadít odlišného vývoje.

5. Význam disertační práce pro společenskou praxi a další rozvoj vědní disciplíny

Předložená práce je příspěvkem k poznání historického vývoje na Moravě na počátku eneolitu. Důraz je kladen především na prohloubení vnitřní periodizace kultury s moravskou malovanou keramikou a na její vztah k dalším mladoeneolitickým a staroeneolitickým kulturám. Velká pozornost je věnována studiu hospodářské základny lidu s moravskou malovanou keramikou a ekologickým poznatkům, které přispívají k poznání vývoje krajiny na počátku pozdní doby kamenné. Při komplexním řešení problematiky je zejména v tomto směru nezbytná úzká spolupráce s některými přírodovědnými disciplínami, které zase naopak mohou využít archeologických závěrů při studiu vlastního oboru.

6. Seznam nejdůležitějších publikovaných prací uchazeče, které mají vztah k dané problematice:

Sídlíště kultury s moravskou malovanou keramikou v Jezeřanech-Maršovicích, PV za rok 1976, 20-21.

Sídlíště kultury s moravskou malovanou keramikou ve Vyškově-Opatovicích, AR XXXVI, 1984, 20-30 /spolu s V. Janákem/.

Sídlíště mladšího stupně kultury s moravskou malovanou keramikou v Jezeřanech-Maršovicích, AR XXXVI, 1984, 378-410 /spolu s P. Košťuríkem, L. Peškem, A. Přichystalem, M. Salašem, J. Svobodou/.

Nové archeologické nálezy pod Pavlovskými vrchy, AR XXXVII, 1985, 130-137 /spolu s M. Čizmářem/.

Die Neige der älteren Stufe der Kultur mit mährischer bemalter Keramik im Lichte der Funde aus Jezeřany-Maršovice und Brno-Bystrc. II. mezinárodní symposium o lengyelské kultuře. Nitra - Nové Vozokany 1984 / v tisku/.

Mähren an der Schwelle des Aneolithikums. In der Kandidaten-Dissertation löst der Autor die Problematik der Anfänge des Aneolithikums in Mähren. Die Hauptaufmerksamkeit ist der Kultur mit mährischer bemalter Keramik /weiter MBK/ gewidmet; ihre jüngere Stufe können wir schon als frühäneolithisch betrachten.

Die Arbeit enthält eine eingehende Analyse der Grabungen auf zwei Siedlungen: in Jezeřany-Maršovice /Bez. Znojmo/ und in Brno-Bystrc /Bez. Brno-město/. Wie erwiesen wurde, bedeuten beide Lokalitäten eine wichtige Quelle für das Studium der ökonomischen Basis des gegebenen Zeitabschnittes. Beide Siedlungen kann man in Phase Ic der Kultur mit MBK einreihen, die den Übergang zwischen zwei Hauptentwicklungsstufen /zwischen den Phasen Ib und IIa/ bedeutet. Die angeführte Phase charakterisiert vor allem das gemeinsame Vorkommen von gelbroter und weisssroter Bemalung in den Fundkomplexen, die Absenz der Bemalung mit Vorritzung und die Massenvertretung der einfachen Bemalung auf monochromem Anstrich. Das beschriebene Material ist ein offensichtlicher Beleg der kontinuierlichen Entwicklung der Kultur mit MBK ohne direkter Eingriffe aus anderen Räumen.

Die ökonomische Basis beider Siedlungen bildete die Landwirtschaft /man fand Emmer-Triticum dicocum/ und die Viehzucht. Vor allem hat man Hausrind, weiter Hausschwein, Schaf und Ziege gezüchtet. Der Anteil an Jagdtieren erreicht in Brno-Bystrc 8,3% und in Jezeřany-Maršovice 9,6%.

Im Abschlusskapitel der Arbeit ist die Entwicklung auf dem Gebiet Mährens im Zeitabschnitt des alten Aneolithikums entworfen. Aus der Kultur mit MBK entwickelt sich die Jordanov-Kultur, die unmittelbar auf ihre jüngste Phase IIb anknüpft. Die Voruntersuchungen zeigen, dass es möglich sein wird in der Jordanov-Kultur 2 Phasen zu unterscheiden. Im Material der älteren Phase äussern sich Traditionen der jüngsten MBK und einige südliche Elemente. Man kann sie mit der Kultur Balaton-Lasinja I synchronisieren; im breiteren Sinne des Wortes kann man unsere Hinterlassenschaften als nördlichen Zweig der angeführten Kultur betrachten. Die jüngere und jüngste Jordanov-Kultur existierte noch während des Bestehens des Kulturkomplexes Balaton-Lasinja II/III. In diesem Zeitabschnitt kommt es auch zur Ankunft der Träger der Baalberger-Gruppe nach Mähren und es beginnt die Entwicklung der Trichterbecher-Kultur.

°
PŘEHLED VÝZKUMŮ 1985

- Vydává : Archeologický ústav v Brně, sady Osvobození 17/19
Odpovědný redaktor : akademik Josef Poulík
Redaktoři : Dr. Z. Himmelová, Dr. J. Stuchlíková, Dr. J. Unger
Překlady : Dr. R. Tichý, E. Tichá
Kresby : A. Krechlerová
Na titulním listě : bronzová spona z Kostic
Tisk : Moravské tiskařské závody, n.p. Olomouc, závod Gottwaldov,
provoz 34 - Kyjov
Evidenční číslo : ÚVTEI - 73332
Vydáno jako rukopis : 450 kusů - neprodejné